

KARIERA BEZ BARIER

Adam Gogacz

Wspieranie uczniów z doświadczeniem migracyjnym i z rodzin zróżnicowanych kulturowo w tranzycji na rynek pracy w rozwijaniu kompetencji transferowalnych

Rzeczpospolita
Polska

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

INSTYTUT BADAŃ
EDUKACYJNYCH
Państwowy Instytut Badawczy

Autor:

dr Adam Gogacz

Redakcja językowa: Iwona Stachowicz

Skład: Wojciech Maciejczyk

Zdjęcie na okładce: Shutterstock.com

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy

ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa

tel. (22) 241 71 00; www.ibe.edu.pl

INSTYTUT BADAŃ
EDUKACYJNYCH
Państwowy Instytut Badawczy

ISBN 978-83-68313-48-2

DOI 10.24131/9788368313482

Copyright © Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2025

Wzór cytowania:

Gogacz, A. (2025). *Wspieranie uczniów z doświadczeniem migracyjnym i z rodzin zróżnicowanych kulturowo w tranzycji na rynek pracy w rozwijaniu kompetencji transferowalnych*. Instytut Badań Edukacyjnych – Państwowy Instytut Badawczy.

Publikacja powstała w ramach projektu: „Poprawa skuteczności procesów kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży (w tym z niepełnosprawnościami) w celu przygotowania do aktywnego uczestnictwa w rynku pracy we współpracy z podmiotami zewnętrznymi (Tranzycja na rynek pracy)” finansowanego ze środków Ministerstwa Edukacji i Nauki.

Egzemplarz bezpłatny

Spis treści

Wstęp	4
1. Kultura – czym jest, czym nie jest?	6
2. Wielo-, inter- i transkulturowość	11
2.1. Wielokulturowość	12
2.2. Międzykulturowość	13
2.3. Transkulturowość	13
3. Kompetencje międzykulturowe	18
4. Kompetencje międzykulturowe w tranzycji na rynek pracy	23
Bibliografia	30

Wstęp

W dobie globalizacji, kiedy granice ekonomiczne stają się coraz płynniejsze, a praca zdalna i międzynarodowe projekty są na porządku dziennym, zdolność do skutecznego funkcjonowania w wielokulturowym środowisku pracy staje się kluczowa. Kompetencje wielokulturowe nie są już wyłącznie pożądane; stały się koniecznością dla każdego, kto pragnie wejść na współczesny rynek pracy i odnieść na nim sukces. Zrozumienie i umiejętność nawigowania wśród różnorodności kulturowej, społecznej i językowej przekształcają się w fundamentalne narzędzie, które umożliwia budowanie mostów między ludźmi, ideami oraz organizacjami.

Tranzycja na rynek pracy, zwłaszcza dla młodych ludzi i nowych absolwentów, może być wyzwaniem pełnym niepewności i zmian. W tym kontekście kompetencje wielokulturowe, w tym zdolność do komunikacji i współpracy z osobami o różnych tłach kulturowych, są nie tylko atutem, ale wręcz wymogiem dla nowoczesnych profesjonalistów. Warto jednak rozpocząć rozwijanie tych kompetencji od najmłodszych lat, budując wraz z wiekiem ucznia coraz głębsze i szersze struktury kompetencyjne w zakresie sprawnego poruszania się w różnych rzeczywistościach kulturowych.

Niniejsza publikacja została przygotowana z myślą o nauczycielach, którzy mają przygotować młodych ludzi z doświadczeniami migracyjnymi lub też pochodzącymi z rodzin mieszanych kulturowo do wejścia w świat dorosłości, przede wszystkim z punktu widzenia radzenia sobie na rynku pracy. Warto jednak pamiętać, że przygotowanie takich uczniów nie odbywa się w oderwaniu od środowiska, w którym funkcjonują. Dlatego nie tylko ważne jest zrozumienie procesów, jakie zachodzą w przypadku zetknięcia się różnych kultur, ale również, a może nawet przede wszystkim, istotna jest praca z całym zespołem klasowym. Nie zapewnimy wsparcia, jeśli nie przygotujemy środowiska, czyli pozostałych uczniów w klasie, na przyjęcie uczniów z doświadczeniami wielokulturowości.

W związku z powyższym publikacja ma charakter bardziej uniwersalny. Korzystając z tego przewodnika, można pracować zarówno z uczniami migracyjnymi czy pochodzącymi z rodzin mieszanych kulturowo, jak i z całą klasą, dlatego że poprzez przyjęcie do grupy osoby odmiennej kulturowo wszyscy uczniowie w klasie zdobywają doświadczenia migracyjne, uczą się, jak przyjąć, zrozumieć i zaakceptować kogoś o innych korzeniach kulturowych.

Struktura przewodnika pozwala zrozumieć, czym jest, a czym nie jest kultura, co to znaczy, że żyjemy w świecie wielokulturowym i jak do tego ma się międzykulturowość. Nauczyciel

zrozumie, jak trudne, ale i jak ważne, a zarazem konieczne jest stworzenie mapy kompetencji międzykulturowych przy jednoczesnej niemożliwości uczynienia jej uniwersalną. Autor ma jednak nadzieję, że nauczyciele czytający niniejszy przewodnik poczują się raczej wzmocnieni niż przytłoczeni. Tekst jest zwięzły, łatwy do przyswojenia, ale przede wszystkim wsparty konkretnymi przykładami, inspiracjami albo propozycjami zajęć, jakie nauczyciel może przeprowadzić w swojej klasie. Każdy rozdział zaczyna się od prośby o refleksję nad tym, co ma być nie tyle wiedzą wstępną, ile przygotowaniem umysłu na poznawanie kolejnych, jakże ciekawych aspektów pracy międzykulturowej.

1. Kultura – czym jest, czym nie jest?

Do przemyślenia

Na środku czystej kartki napisz słowo „KULTURA”. Zapisz obok wszystko to, co kojarzy ci się z tym słowem. Następnie pogrupuj, co zapisałeś(-aś). Czy przychodzi ci na myśl jakaś możliwa definicja kultury?

Zauważmy, jak trudno jest zdefiniować najprostsze i często używane pojęcia. Kiedy próbujemy określić pojęcie „kultury”, możemy mieć wiele skojarzeń – od kultury osobistej, poprzez popkulturę, aż po kulturę określaną zwykle jako „wysoka”, reprezentowaną w galeriach sztuki czy teatrach. Najlepiej jednak pojęcie kultury zrozumieć wówczas, gdy odwołujemy się do źródłosłowu. Kultura, a w zasadzie *cultura*, to po łacinie uprawa roli. Polega ona na ciężkiej pracy człowieka, ale celowej i wykonywanej świadomie. A teraz wyobraźmy sobie pole: jeśli człowiek nim się nie zajmie, natura zrobi swoje. Bez jego udziału pole zapełni się dziką roślinnością. Ale jeśli człowiek wkroczy i zajmie się nim, wówczas to on zdecyduje, co wyrośnie, kiedy i w jakim celu.

I taka jest właśnie kultura: tworzy ją człowiek, który świadomie decyduje, w jaki sposób zmienić to, co naturalne, dla własnych potrzeb. Dlatego możemy śmiało rozróżnić dwa światy, w których żyjemy: światy bezpośrednio ze sobą powiązane, ale jednak rozłączne: jeden z nich to natura – jesteśmy bytem biologicznym, zwierzęciem uzależnionym od praw biologii, chemii, fizyki; drugi to kultura – wszystko to, co sami świadomie i celowo tworzymy.

Rysunek 1

Natura vs. kultura

Fot. Adam Gogacz

Istnieje wiele definicji kultury. Wszystkie one sprowadzają się jednak do określenia podstawowych cech, które ją określają, a przez to definiują. Kultura jest:

- tworzona przez człowieka w sposób świadomy i celowy;
- społeczna – nie chodzi w niej o to, co robią jednostki, które mogą działać w rozmaity sposób. Kulturą jest to, co robi człowiek jako członek społeczności – może być ona lokalna, jak np. miejscowość, albo większa, jak naród czy grupa etniczna;
- rozległa czasowo – przekazywana z pokolenia na pokolenie, choć każde może wnieść coś nowego, to jednak ważne jest, co przyswaja sobie z tradycji poprzednich pokoleń;
- przyswajalna – człowiek nie rodzi się z kulturą, ale rodzi się w niej i uczy się stopniowo tego, co się na nią składa;
- rozległym systemem – mimo że jest bardzo skomplikowana, wieloaspektowa i wielopłaszczyznowa, można w niej wyodrębnić pewne mechanizmy, struktury, co czyni z niej złożoną całość, którą możemy nie tylko przyswajać, ale również badać.

Ponadto kultura:

- służy adaptacji – człowiek nauczył się panować nad naturą po to, aby żyło mu się lepiej. Kultura jest narzędziem lepszego odnajdywania się człowieka w środowisku naturalnym, ale też w środowisku społecznym. Świadomość naszego istnienia i samoświadomość czynią z nas indywidualistów, ale też jesteśmy zwierzętami stadnymi. To niełatwe do pogodzenia, ale narzędziem do tego jest właśnie kultura;
- nie jest statyczna – podlega ciągłej ewolucji i zmianom pod wpływem różnych czynników, takich jak nowe technologie, komunikacja, migracje, zmiany polityczne i ekonomiczne oraz wiele innych.

Mimo że kultura jest systemem, nie jest jednorodna. Można w niej wskazać pewne rodzaje elementów:

- materialne – narzędzia, maszyny, budynki, dzieła sztuki i wszelkie inne przedmioty wytworzone przez ludzi, które mogą być fizycznie dotknięte;
- niemożliwe do dotknięcia – język, tradycje, wierzenia, normy, wartości, prawa, muzyka, rytuały, gry, sposoby zachowania, tradycyjne umiejętności itd., które są częścią społecznej świadomości i praktyki;
- instytucjonalne – różnorodne struktury społeczne, takie jak: rząd, system prawny, instytucje religijne, systemy gospodarcze i edukacyjne, które organizują życie społeczne;
- symboliczne – symbole, język, gesty, które mają określone znaczenia i są rozumiane przez członków danej kultury.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

„Góra lodowa”

Aby lepiej zobrazować kulturę, czasem przedstawia się ją w postaci góry lodowej. Kultura to zarówno rzeczy widoczne, jej wytwory materialne, jak i niewidoczne, struktury społeczne, wartości, normy. Podobnie jak w przypadku góry lodowej składników kultury, które są niewidoczne, jest więcej.

Spróbuj w swojej klasie wypełnić górę lodową składnikami kultury, np. język, obyczaje, wartości, ubiór, muzyka itp. Zastanów się z uczniami, jak wiele jest składników kultury, do których jesteśmy przyzwyczajeni, ale nie zdajemy sobie z nich sprawy.

Uświadomienie sobie własnej kultury jest bardzo ważne, ponieważ stanowi punkt wyjścia do poznania innych kultur, uzmysłowienia sobie tego, że życie w kulturze nie jest czymś naturalnym. Natura odpowiada za to, że żyjemy, jemy, pijemy, poruszamy się, odczuwamy, poznajemy. Ale elementami kultury jest to, z kim i w jaki sposób się komunikujemy, jak się ubieramy, co jemy, jak reagujemy na odczucia itd.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

„Natura czy kultura?”

Przygotuj karteczki z następującymi wyrazami:

JABŁKO	WODA	UBIÓR	JĘZYK POLSKI
KATAR	ZŁOŚĆ	ASPIRYNA	UKŁON NA POWITANIE
ODCZUCIE ZIMNA	GŁÓD	DZWONEK SZKOLNY	BIGOS

Następnie podziel uczniów na grupy i każdej z grup rozdaj komplet karteczek. Poproś o przyporządkowanie ich do dwóch sfer: naturalnej i kulturowej.

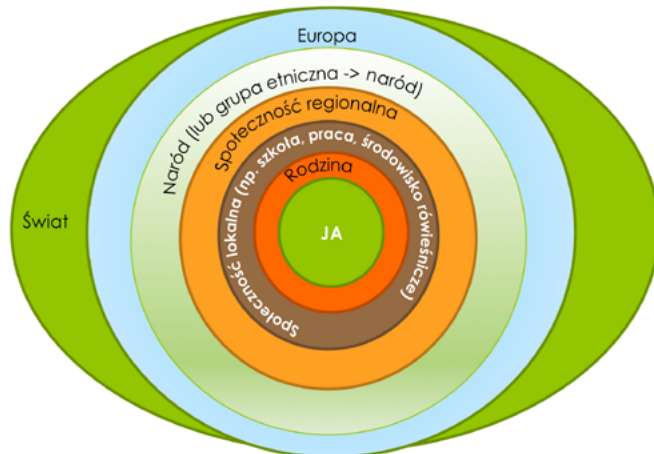
Omów z klasą wyniki pracy każdej z grup. Po czym uczniowie rozpoznali, do której sfery zaliczyć dane elementy?

Ważne, aby zrozumieć, że kultura jest przedmiotem wiedzy. Wiedzy uświadomionej, kiedy uczy się np. hymnu Polski, o naszej historii czy zawłości zachowania etykiety przy oficjalnej „proszonej” kolacji. W większości jednak zdobywamy wiedzę nieświadomioną w drodze wychowania: uczy się języka czy wzorów zachowań, ubieramy się tak jak wszyscy wokół. Wiedza ta ma pewne poziomy i może dotyczyć bliższych lub dalszych sfer naszego życia

w świecie. Możemy wyróżnić pewne poziomy kultury, które kształtują się wokół każdego z nas jako podmiotów uczestniczących w społeczeństwie, a tym samym w kulturze.

Rysunek 2

Kręgi kultury

Źródło: opracowanie własne.

Nasze życie w społeczeństwie zaczyna się od nas samych (JA). Społeczeństwo składa się z jednostek i każdy z nas (obojętnie: czy nauczyciel, rodzic, czy uczeń) jest uczestniczącą w kulturze jednostką, która w ciągu życia buduje swoją tożsamość indywidualną. Można ją określić jako ogół cech, przekonań, osobowości, wyglądu i wyrażań, które definiują daną osobę, czyli jak ludzie widzą samych siebie i jak są postrzegani przez innych. Tożsamość indywidualna rozwija się przez całe życie i może ulegać zmianie w zależności od doświadczeń, wyborów, relacji i kontekstu społecznego.

Pierwsze doświadczenia społeczne zdobywamy w rodzinie. To jest, a przynajmniej powinno być, podstawowe środowisko, w którym rozpoczynamy życie społeczne, ale w którym również w największym stopniu uczestniczymy w kulturze. W otoczeniu rodziny uczymy się wzorców zachowań, tradycji, a przede wszystkim umiejętności komunikacyjnej – języka, w tym również języka gestów, czyli komunikacji określanej jako niewerbalna.

Następną sferą jest społeczność lokalna. W jej zakres wchodzi zarówno środowisko rówieśnicze (koleżanki i koledzy z podwórka), jak i szkoła, która jest ważnym, pierwszym środowiskiem instytucjonalnym, z którym styka się młody człowiek. Jest to też ostatni krąg, w którym występują interakcje bezpośrednie – znajomości osobiste, bezpośrednia praca nad trudną sztuką komunikacji, budowanie elementów bezpośredniej (praktycznej) akceptacji.

Kolejną sferą jest społeczność regionalna związana z miastem, ziemią, na której się mieszka i wzrasta. W tej sferze połączeni jesteśmy wspólnymi tradycjami, często specyfiką języka (gwarą), wspólną historią.

Grupą etniczną, którą łączą wspólna historia, język, a której więzy wyrażają się w symbolice (flaga, godło, hymn, literatura etc.), jest naród. Odczuwanie więzi z narodem daje poczucie większego bezpieczeństwa: nie jesteśmy tylko częścią społeczności lokalnej, ale także większej, mającej swoje głębokie korzenie i tradycje historyczne.

Naród nie jest jednak odseparowaną całością. Zwykle występuje w szerszym kontekście społecznym, którym w naszym wypadku jest Europa. Poczucie bycia Europejczykiem wiąże się ze wspólną historią, czasem trudną, ale pozwalającą lepiej zrozumieć własny naród. To również tradycje kulturowe, które mają charakter ponadgraniczny. Co ważne i warte podkreślenia: poczucie bycia Europejczykiem nie jest w żaden sposób przeciwstawne poczuciu przynależności do narodu (polskiego lub jakiegokolwiek innego), wręcz przeciwnie. Aby Polak mógł odnaleźć się jako Europejczyk, najpierw musi w pełni zdać sobie sprawę z poczucia polskości i wiedzieć, czym się ono charakteryzuje.

Wreszcie wszyscy musimy być świadomi tego, że każdy z nas jest obywatelem jednego świata. Jesteśmy nie tylko powiązani kontaktami ekonomicznymi, ale przede wszystkim odpowiedzialni za planetę, na której żyjemy, i, niezależnie od kultury, którą reprezentujemy, jesteśmy ludźmi i wszystkim nam należy się szacunek i miejsce w świecie.

Zadanie dla nauczyciela

Spróbuj przyporządkować poszczególne rodzaje edukacji do odpowiednich stref kulturowych. Zastanów się, czym powinny się charakteryzować dane rodzaje edukacji w kontekście powiązania ich z odpowiednią sferą lub sferami.

Rodzaje edukacji:

- obywatelska – związana z aktywnością na rzecz innych, dbaniem o środowisko społeczne;
- regionalna – związana z wiedzą o najbliższej okolicy, jej historią i zwyczajami;
- psychohigieniczna – obejmująca np. radzenie sobie z emocjami;
- moralna – głównie odnosi się do etyki, ale nie tylko, gdyż wiąże się również z poczuciem odpowiedzialności;
- międzykulturowa – związana ze świadomością różnych kultur i szacunkiem wobec nich, oparta na dialogu;
- patriotyczna – związana z własnym krajem, jego historią i doświadczeniami;
- ekologiczna – ucząca ochrony przyrody i odpowiedzialności za nią.

2. Wielo-, inter- i transkulturowość

Do przemyślenia

Wyobraź sobie grupę złożoną z: Polaka, ortodoksyjnego Żyda, Wietnamczyka, Niemca, Francuza i Ukraińca.

Wypisz na małych kartkach (post-itach) problemy, jakie mogą pojawić się w takiej grupie. Im więcej, tym lepiej, nie spiesz się, uruchom wyobraźnię. Następnie spróbuj pogrupować karteczki. Czy można wskazać rodzaje problemów, jakie stwarza bliskie zetknięcie się wielu różnych kultur? Jak można im zapobiegać bądź je rozwiązać? Jak te problemy mogą przystawać do rzeczywistości szkolnej? Jakie znaczenie mają stereotypy i czy można je przełamywać?

Mieszanie się kultur jest zjawiskiem obserwowanym od stuleci, jednak we współczesnym świecie proces ten został znacząco przyspieszony i wzmocniony przez kilka kluczowych czynników:

Globalizacja

Wzrost globalnych połączeń ekonomicznych, społecznych i kulturowych sprawia, że ludzie, towary i usługi przemieszczają się z większą łatwością niż kiedykolwiek wcześniej. Firmy działają na skalę międzynarodową, co prowadzi do wymiany kulturowej i wprowadzenia globalnych trendów i marek.

Technologia i komunikacja

Rozwój technologii, szczególnie internetu i mediów społecznościowych, pozwala na natychmiastową komunikację i wymianę informacji na całym świecie. Ludzie mają dostęp do kulturowych wytworów z różnych części globu, takich jak muzyka, filmy i literatura, co wpływa na ich własne kultury.

Migracje

Rośnie liczba ludzi, którzy przeprowadzają się do innych krajów w poszukiwaniu pracy, bezpieczeństwa lub lepszych możliwości życiowych. Przenoszą oni ze sobą własne tradycje, obyczaje i styl życia, które mieszają się z kulturą przyjmującą.

Edukacja i studia zagraniczne

Coraz więcej studentów wyjeżdża za granicę studiować. Kontakt z innymi kulturami w tym okresie życia może mieć trwały wpływ na ich osobiste kulturowe zrozumienie i percepcję.

Polityka międzynarodowa i współpraca

Międzynarodowe organizacje, takie jak ONZ, Unia Europejska i inne, promują współpracę i dialog międzykulturowy na poziomie politycznym, co często prowadzi do kulturowej integracji. Organizacje te wiedzą doskonale o sile różnorodności, ale też o tym, iż proces mieszania się kultur będzie postępował.

Turystyka

Wzrost turystyki na świecie pozwala ludziom doświadczać innych kultur bezpośrednio, co może prowadzić do zaczerpnięcia pewnych elementów i włączenia ich do własnej kultury.

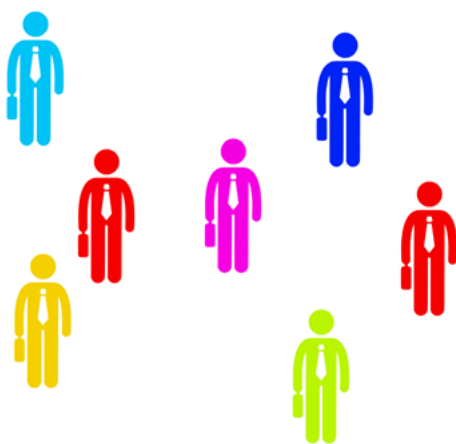
Te procesy prowadzą do tego, że kultury nie są już izolowane, ale stały się częścią szerszej, globalnej mozaiki. Świat faktycznie staje się „globalną wioską”. W praktyce zmiana miejsca zamieszkania albo skontaktowanie się z kimś przebywającym na drugim końcu świata nie są dzisiaj problemem. Co nie oznacza, że zetknięcie kultur odbywa się bezproblemowo, a kontakt z ludźmi przyzwyczajonymi do zupełnie innych zachowań kulturowych nie nastrocza problemów. Przeanalizujmy zatem, jakie rodzaje sytuacji i powiązań występują wówczas, gdy stykają się ze sobą różne kultury.

2.1. Wielokulturowość

Z wielokulturowością mamy do czynienia wówczas, gdy na danym obszarze albo, ściślej określając, w danym miejscu znajdują się ludzie wywodzący się z różnych kultur. Przykładem może być dzielnica, gdzie zamieszkali migranci, klasa szkolna, w której uczą się dzieci z różnych krajów, ale też rodzina, w której są osoby o różnym pochodzeniu. Ogólnie termin wielokulturowy odnosi się do obecności we wspólnej przestrzeni ludzi z wielu kultur.

Rysunek 3

Wielokulturowość

Źródło: opracowanie własne.

2.2. Międzykulturowość

Z międzykulturowością mamy do czynienia w sytuacji, gdy w przestrzeni wielokulturowej dochodzi do kontaktów pomiędzy przedstawicielami danych kultur. Podstawą działań międzykulturowych jest dialog oparty na wzajemnym poszanowaniu i chęci zrozumienia. Wymaga on obustronnych chęci, ale też szacunku, akceptacji i ciekawości, a także kompetencji, którym został poświęcony następny rozdział. Ważne jednak, aby zapamiętać, że międzykulturowość ma przede wszystkim formę przymiotnikową. Międzykulturowy może być dialog, ale też międzykulturowe mogą być edukacja, podejście, kompetencje czy wiedza. Ogólnie zatem międzykulturowy to próbujący skomunikować (się) z inną, niż własna, kulturą z zachowaniem wzajemnego szacunku i zrozumienia.

Rysunek 4

Międzykulturowość

Źródło: opracowanie własne.

2.3. Transkulturowość

Ten stosunkowo mało znany termin jest związany przede wszystkim ze stylem życia. W zglobalizowanym świecie, w którym wiele elementów kulturowych jest wymieszanych, ale też zunifikowanych, np. poprzez globalne sieci produkcyjno-handlowe lub usługowe, przyjmujemy to, z czym żyje nam się najłatwiej i najlepiej. Dzisiaj możemy wybierać spośród ubrań, potraw, a nawet sposobów zachowania z całego świata to, co nam najbardziej pasuje. Kiedy naszym ulubionym jedzeniem staje się sushi, tuż przed dniem Wszystkich Świętych uwielbiamy przebrać się w przerażający strój, świętując Halloween, nie wyobrażamy

sobie lata bez „japonek”, choć w niedzielę musi być rosół i schabowy – to możemy mówić o sobie, że ulegamy transkulturowości. Nie ma w tym ani nic dziwnego, skoro nasza wiedza o świecie jest szeroka, a dostęp do niego praktycznie nieograniczony, ani nic złego, bo skoro podpatrzone gdzieś rozwiązania są dla nas wygodne, nie ma powodu, aby z nich nie korzystać. Ogólnie transkulturowy to czerpiący z innych kultur i przyjmujący z nich to, co wygodne, przydatne, dobre.

Rysunek 5

Transkulturowość

Źródło: opracowanie własne.

W kontekście szkoły najważniejsza jest międzykulturowość, bo to na nią jedynie mamy wpływ z perspektywy edukacyjnej. Wielokulturowość jest stanem zastanym, który na dodatek we współczesnym świecie będzie się pogłębiał, podobnie jak transkulturowość, która jest wypadkową tego, co oferuje nam światowy biznes (tworzący również trendy i mody), oraz naszych indywidualnych preferencji. Dlatego nauczyciel musi dziś wiedzieć, czym jest międzykulturowość i czym powinna ona się charakteryzować.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

„Mam tak samo!”

Poproś swoich uczniów, aby podnieśli ręce, jeśli:

- lubią zupę pomidorową,
- urodzili się w maju,

- mają psa,
- mają rodzeństwo,
- lubią kolor zielony,
- nie lubią matematyki,
- ... etc.

Możesz dowolnie układać pytania, znając swoich uczniów, ale rób to tak, żeby każdy z nich miał okazję przynajmniej raz podnieść rękę. Jeśli chcesz, żeby było weselej (i głośniej), możesz poprosić uczniów, aby wraz z podniesieniem ręki krzyknęli: „mam tak samo!”.

Po zakończonym ćwiczeniu zwróć im uwagę, że każdy przynajmniej raz mógł znaleźć się w danej grupie: tych, którzy lubią pizzę, mają psa lub kota, mają brata. Niezależnie od tego, jak bardzo jesteśmy różni, zawsze będzie coś, co nas łączy, co mamy wspólnego. A przecież inaczej się ubieramy, inaczej wyglądamy, ba, czasem urodziliśmy się w zupełnie innym kraju.

Podstawową cechą edukacji międzykulturowej jest podkreślanie wspólnych cech w zróżnicowanej grupie, różnorodnym świecie. Tylko wówczas, gdy zrozumiemy, jak wiele różnych ludzi jest na świecie, ale też jak wiele nas z nimi łączy, będziemy mogli wspierać budowanie wzajemnego szacunku i zrozumienia. Dlatego wśród cech edukacji międzykulturowej są:

1. Wzajemny szacunek – promowanie poszanowania dla różnorodności kulturowej i indywidualnych różnic. Warto pamiętać, że różnice nie dotyczą tylko kwestii etnicznych, ale też w ramach jednej kultury mamy różne zainteresowania, różnie podchodzimy do pewnych spraw.
2. Świadomość kulturowa – zwiększanie świadomości własnych przekonań kulturowych i wartości, jak również rozumienie kultury innych ludzi. Nie jest prawdą, że podejście międzykulturowe osłabia lub wręcz niszczy poczucie kultury własnej, przeciwnie – aby wejść w dialog, trzeba być świadomym siebie. Dialog nie polega na podporządkowaniu, ale wymianie doświadczeń.
3. Komunikacja międzykulturowa – rozwój umiejętności porozumiewania się skutecznie i odpowiednio w różnych kontekstach kulturowych. Komunikacja międzykulturowa to nie tylko umiejętności językowe, ale także odczytywanie komunikacji pozawerbalnej: znajomość gestów, postaw, sposobu porozumiewania się. To właśnie w tym obszarze można poszukiwać wspólnych tematów, wzorów, zainteresowań.
4. Edukacja antydyskryminacyjna – zwalczanie stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji oraz promowanie równości i sprawiedliwości społecznej. Oczywiście w tym zakresie edukacja międzykulturowa jest jedynie częścią zagadnienia. Edukacja antydyskryminacyjna powinna być stałym elementem wychowania niezależnie od środowiska.

5. Współpraca i integracja – zachęcanie do współpracy i integracji między uczniami z różnych środowisk kulturowych. Może ono polegać na wspólnych zadaniach, ale też na dzieleniu się wiedzą, np. o zwyczajach codziennych albo świątecznych.
6. Refleksyjność – stymulowanie krytycznego myślenia i refleksji nad własnymi doświadczeniami i przesądami. Ważne jest zwracanie uwagi na to, aby szacunek nie był tylko pustym wzorem zachowania, działaniem „aktorskim”. Międzykulturowość to nie sztuczny uśmiech, lecz zrozumienie kogoś, kto żyje, mówi, wygląda i czyni inaczej.
7. Nauczanie kontekstowe – zwracanie uwagi na kontekst kulturowy w nauczaniu różnych przedmiotów. Kiedy mówimy np. o historii, zwracajmy uwagę, że choć w jej centrum leży nasza rodzima kultura, to warto czasem spojrzeć na problem z perspektywy innej kultury. Dla nas Napoleon był wzorem, jak walczyć z zaborcą, ale dla Hiszpanów on sam był zaborcą. Na innych przedmiotach (język polski, geografia, a nawet fizyka) również zwracajmy uwagę na konteksty kulturowe. Na lekcji fizyki możemy wspomnieć o Majach, którzy byli w stanie przewidywać zaćmienia Słońca i Księżyca, albo o Chińczykach mających, zwłaszcza ostatnio, ogromne osiągnięcia w fizyce kwantowej.
8. Elastyczność metodyczna – stosowanie różnych metod i strategii dydaktycznych, które odpowiadają potrzebom uczniów z różnych kultur. Pamiętajmy, że nie każda metoda sprawdzi się w każdych warunkach. Przykładowo uczniowie z Chin czy Wietnamu niekomfortowo będą się czuli we wszelkich metodach nauczania wymagających od nich aktywności większej niż aktywność nauczyciela. W kulturach Wschodu nauczyciel wciąż jest niekwestionowanym autorytetem, którego należy słuchać, a nie przed nim się wykazywać.
9. Rozwój osobisty – wspieranie rozwoju osobistego uczniów w taki sposób, aby byli gotowi do życia i pracy w globalnie połączonym świecie. Można uzyskać ten cel poprzez np. zachęcanie do przygotowania projektów o tym, w jaki sposób żyje się w danym kraju, jakie są tam zwyczaje związane np. z godzinami pracy, z transportem, żywieniem etc.
10. Współpraca międzynarodowa – ułatwianie współpracy międzynarodowej poprzez wymiany studenckie, projekty i partnerstwa. Program Erasmus+ oferuje możliwość wymiany nie tylko uczniów, ale i nauczycieli. Każda edukacja najlepiej sprawdza się w praktyce. W przypadku wizyt w szkole w innym kraju, uczniowie poznają zwyczaje, poznają inne kody kulturowe, które w ogromnym stopniu pomagają im otwierać się na różnorodność, a w konsekwencji pomagają czerpać z tej różnorodności. Pamiętajmy bowiem, że największą zaletą wielokulturowości jest możliwość uczenia się od innych i poprawianie własnego życia.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

„Poczęstunek w międzynarodowym gronie”

Podziel klasę na kilka grup, tak aby w każdej było przynajmniej 5–6 uczniów.

Przygotuj karteczki, na których będzie napisane „dzień dobry” w jednym z kilku wybranych przez siebie języków. Złóż karteczki w formie „losów”, aby nie było widać, w jakim języku „dzień dobry” zawierają. Ważne, aby z każdego języka było po kilka karteczek. Pozwól, niech uczniowie wylosują dla siebie po jednej. Po wylosowaniu karteczek uczniowie powinni się wzajemnie odnaleźć, witając się w różnych językach – grupują wokół „dzień dobry” takiego samego jak swoje własne.

Każda grupa otrzymuje to samo zadanie: przygotować poczęstunek z narodowych potraw dla międzynarodowych gości. Z tym że każda grupa musi się wczuć w rolę innej narodowości: jedna z nich to Arabowie, druga Żydzi, trzecia Włosi, czwarta Francuzi, Niemcy etc. Jeśli masz w klasie uczniów z innych krajów, mogą oni być członkiem grupy, która przygotowuje poczęstunek z ich krajów – taki uczeń będzie miał okazję do zademonstrowania swojej rodzimej kultury innym uczniom.

Zadanie dla nauczyciela

Przygotuj lekcję ze swojego przedmiotu w taki sposób, aby ująć w niej maksymalnie wiele elementów z innych kultur. Mogą to być takie elementy, jak:

- językowe – np. dane pojęcia w innych językach, w szczególności gdy brzmią tak samo;
- historyczne – np. gdy okazuje się, że dane zjawisko, albo wynalazek, pojawiło się po raz pierwszy w innej kulturze;
- dodatkowe – np. gdy można zastosować przerwany związek z inną kulturą, nawet luźno powiązany z tematem. Przykładowo na lekcji języka polskiego: „A teraz posłuchajmy przez moment śpiewanej poezji francuskiej. Czy dostrzegacie podobieństwa w melodyce tekstu poetyckiego polskiego i francuskiego?”

3. Kompetencje międzykulturowe

Do przemyślenia

W poprzednim rozdziale została przedstawiona grupa złożona z Polaka, ortodoksyjnego Żyda, Wietnamczyka, Niemca, Francuza i Ukraińca. Wyobraź sobie, że ty jesteś Polakiem w tej grupie i wspólnie macie przygotować projekt: plan kursu dotyczący dowolnego tematu, którym się interesujesz i na którym się znasz.

Zastanów się, jakich umiejętności potrzebujesz, aby zrealizować ten projekt wspólnie ze wszystkimi wymienionymi osobami? Wypisz te umiejętności i spróbuj je połączyć w grupy, wymyślając kryteria, wedle których je łączysz. Zwróć uwagę na to, czy wszystkie z nich związane są z faktem, że grupa jest międzynarodowa?

Nie istnieje ani jedna definicja kompetencji, ani ściśle określony ich zakres, które można by uznać za kompetencje międzykulturowe. Można co prawda podać definicję ogólną, iż jest to zestaw zdolności, które pozwalają osobom skutecznie i z poszanowaniem komunikować się, pracować i współdziałać z osobami z innych kultur. Do działania międzykulturowego potrzeba jednak różnego rodzaju kompetencji, od językowych, poprzez komunikacyjne, aż do umiejętności pracy w zespole jako takim. Wszystko zależy od tego, z jaką wielokulturową grupą będziemy pracować. Na przykład w klasie wielokulturowej trudno jest odróżnić kompetencje pozwalające na pracę z uczniami z różnych kultur od kompetencji umożliwiających pracę z uczniami polskimi. Istnieją jednak pewne modele, które pozwalają na dobór odpowiednich kompetencji. Dzięki nim w łatwy sposób możemy zorientować się, jakiego rodzaju kompetencje pomogą nam nie tylko w dialogu, ale także w pracy w środowisku wielokulturowym.

Patrick Gruczun, szwedzki psycholog, trener i edukator, zaproponował model sześciu kroków, dzięki którym możemy dojść do zdobycia odpowiednich kompetencji międzykulturowych.

1. Pierwszy krok dotyczy samoświadomości. Warto sobie uzmysłowić, że świat, jakim go odbieramy, jest niejako naszym światem. Że jest subiektywny, bo to my go postrzegamy przez pryzmat naszej kultury, ale też naszych własnych zainteresowań czy przyzwyczajień. Poeta w spadającym jesienią liściu zobaczy symbol przemijania, fizyk zaś ciało, które spadając, dzielnie pokonuje opór powietrza, ulegając grawitacji. W kulturach różnie postrzega się samą rolę szkoły, która albo wspomaga, albo uczy, albo jest niekwestionowanym autorytetem. Krok ten pozwoli rozwinąć świadomość podmiotowości.

2. Drugi krok można określić jako świadomość subiektywności i jest on ściśle powiązany z pierwszym. Skoro bowiem wiemy, że postrzegamy „nasz” świat, to znaczy, że nasza prawda jest tylko nasza, a nie obiektywna. Poszanowanie cudzej prawdy to uznanie czyjegoś prawa do tego, by być sobą i postrzegać świat na równi z nami samymi. Empatia, ale też umiejętność wyobrażenia sobie, że ktoś może odbierać bodźce inaczej, są tutaj najważniejszymi kompetencjami. Pamiętajmy, że to, co nas bawi, wzrusza, wywołuje same pozytywne emocje, innych może denerwować z uwagi na zupełnie różne, na przykład traumatyczne doświadczenia osobiste. Ludzie z różnych kultur mogą mieć różne prawdy o świecie. Oczywiście możemy na nie wpływać, na przykład przekonywać osoby z Bliskiego Wschodu, że człowiek nie powinien traktować środowiska, w którym żyje, w sposób utylitarny, eksploatując je, bo panowanie nad przyrodą nie oznacza jej wykorzystywania, ale bycie za nią odpowiedzialnym. Czym innym jest jednak przekonywanie, a czym innym narzucanie własnej narracji i prawdy.
3. Trzeci krok to ciekawość. Aby rozmawiać z innymi, trzeba chcieć ich poznać. Ciekawość innej kultury leży u podstaw poznania. Kompetencje potrzebne do tego to umiejętności związane z motywowaniem się do nauki.
4. Czwarty etap to zaspokojenie ciekawości. Wiedza i doświadczenie są potrzebne do tego, aby kogoś zrozumieć i umieć z nim rozmawiać. Do podejścia międzykulturowego potrzeba nam sporo wiedzy, ale też świadomości tego, co my możemy dać od siebie. Bo czy aby na pewno dobrze znamy naszą własną kulturę? Wiedza o innych powinna być poprzedzona wiedzą o sobie samym.
5. Piąty krok to etap doświadczania innych kultur: podpatrywania, ale też pytania o to, jak inni postępują, co jest dla nich ważne. Jak to się dzieje, że ich światopogląd, zasady postępowania, normy i wartości różnią się od naszych? Bezpośrednie zetknięcie się z innymi kulturami pokaże nam, jakimi kompetencjami dysponujemy, a jakich nam jeszcze brakuje. Wszystkiego nie jesteśmy w stanie przewidzieć w trakcie poprzednich kroków. Ważne jest jednak to, że na tym etapie pojawią się w nas wątpliwości. A przynajmniej powinny. Bo dopiero w zetknięciu z inną kulturą mamy szansę na dostrzeżenie potrzeby wyznaczania granic. Międzykulturowość w żadnym wypadku nie polega na akulturacji, czyli zanikaniu jednej kultury pod wpływem innej. To nie jest „wykulturowanie” czy „wynaradawianie”. Dlatego warto zastanowić się nad tym, w czym musimy, w czym powinniśmy, a w czym nie powinniśmy ustąpić, jeśli mamy prowadzić dialog. Pamiętajmy, że tak, jak my okazujemy szacunek, tak też mamy prawo, a nawet obowiązek tego szacunku wymagać od drugiej strony. Dialog nigdy nie jest procesem jednostronnym.

6. Ostatni etap to refleksja. Zastanówmy się, co przynosi nam tak naprawdę dialog międzykulturowy? Do czego za jego pośrednictwem dążymy? Jakie mamy dostępne możliwości? Odpowiedzi na te pytania pozwolą nam na ostateczne nadanie sensu naszemu działaniu.

Zadanie dla nauczyciela

Wyobraź sobie osobę pochodzącą z konkretnej kultury, z którą chciał(a)byś podjąć dialog. Może to być np. kultura romska, wietnamska, boliwijska etc. Staraj się nie wybierać kultur ci bliskich, jak ukraińska, niemiecka czy nawet francuska. Im bardziej egzotyczna, tym lepiej, choć będzie to wymagało od ciebie większego wysiłku.

A teraz przeanalizuj kolejne kroki, odpowiadając na pytania:

- **Samoświadomość:** jaki jesteś? Kim jesteś? Co to znaczy być Polakiem i mieszkać w Polsce?
- **Świadomość subiektywności:** wypisz swoje przyzwyczajenia. Czy jest coś, co wydaje ci się naturalne, a jednak po głębszej refleksji takie nie jest? Jaki masz stosunek do pracy? Czym są dla ciebie pieniądze? Jakie masz podejście do zwierząt domowych?
- **Ciekawość:** co cię zwykle interesuje? Do czego musisz się specjalnie motywować i jak to robisz?
- **Wiedza:** Co już wiesz o innych kulturach? Czego chciał(a)byś się jeszcze dowiedzieć?
- **Jakie masz bezpośrednio doświadczenia z innymi kulturami?** Co zwykle starasz się zaobserwować, gdy jesteś na wycieczkach czy wczasach, w szczególności za granicą? Czy próbujesz nowych potraw, doświadczasz zachowań, zwyczajów, życia innych ludzi?
- **Czy potrafisz wypisać przynajmniej trzy korzyści, jakie możesz czerpać z wielokulturowości?** A może jest ich więcej?

Kiedy już wiesz, jak ustalić, co tak naprawdę jest potrzebne do edukacji międzykulturowej, możesz się zastanowić, jakie czynniki, formujące odpowiednie grupy kompetencji, są wymagane do działań międzykulturowych.

Z pewnością pierwszym z nich jest świadomość kulturowa. Można ją określić jako zdolność do rozumienia własnych przekonań, wartości i zachowań, oraz to, jak kultura wpływa na twoje postrzeganie świata. To także świadomość, że inne osoby mogą mieć różne perspektywy wynikające z ich własnego kulturowego kontekstu. Ta grupa kompetencji odpowiada pierwszemu etapowi w modelu sześciu kroków.

Kolejnym czynnikiem jest wiedza o innych kulturach, czyli o różnych systemach wartości, praktykach, normach społecznych i zwyczajach w nich istotnych, co jest nieodzowne

w budowaniu mostów pomiędzy kulturami. Niektóre zachowania, które w naszej kulturze ujmowane są jako oczywiste, mogą sprawiać trudność nie tylko uczniom, ale nawet ich rodzicom. Na przykład charakterystyczny dla naszego obszaru geograficznego rozkład czasu pracy może wymagać długiej adaptacji dla kogoś, kto przyjeżdża z krajów południa Europy. Takie osoby potrzebują nieco więcej czasu na to, aby wydajnie pracować około południa, dla nich bowiem to czas odpoczynku. Wiedza o kulturach obejmuje także zrozumienie globalnych problemów i trendów. Uświadomienie sobie transkulturowości czy przyjęcie stanowiska, że globalizacja jest procesem nieodwracalnym, pomaga w zrozumieniu współczesnego świata oraz w uzmysłowieniu sobie, że wielokulturowość jest faktem, a nie modą.

Kolejną grupą są umiejętności komunikacyjne. Polegają one na zdolności do skutecznego i odpowiedniego przekazywania i odbierania informacji w kontakcie z innymi osobami. Oczywiście w tym przypadku mówimy o osobach z innych kultur, ale tak naprawdę większość umiejętności komunikacyjnych ma charakter uniwersalny. Nie można bowiem zawęzić ich do znajomości danego języka. Zdolność aktywnego słuchania czy różnicowanie kanałów komunikacyjnych dotyczy przecież pracy nauczyciela w ogóle. Nie mówiąc już o niewerbalnych aspektach porozumiewania się, takich jak mowa ciała, kontakty wzrokowe, gesty i mimika twarzy.

W pracy międzykulturowej szczególnie ważna jest też empatia. Umiejętność wczuwania się w sytuację innych i patrzenia na świat z ich perspektywy powoduje, iż lepiej możemy dobrać środki komunikacji, a także samą jej treść. Empatia jest kluczem do budowania zaufania i skutecznego wzajemnego zrozumienia, choć warto też podkreślić, że jest ona tak naprawdę umiejętnością dość problematyczną. Po pierwsze dlatego, że nie jest możliwe do końca wczucie się w czyjąś sytuację, skoro wzrastaliśmy w zupełnie innej kulturze, ba, nawet w innym środowisku. A po drugie tak naprawdę ważne jest, aby przy empatycznym podejściu zachować też granice: nie powinno się żyć czyimś życiem ani próbować podejmować decyzje z nim związane, sądząc, że wie się, czego ta osoba potrzebuje, pragnie, do czego dąży.

Ważnymi umiejętnościami wymagającymi kolejnej grupy kompetencji są elastyczność i adaptacja. Polegają one na gotowości do zmiany swojego zachowania i postaw w odpowiedzi na różne kulturowe konteksty i potrzeby. Dobrze jest zrozumieć, że odstępstwo od utartych schematów działań, nawet takich, które zwykle prowadzą do pozytywnych rezultatów, może czasem przynieść korzyść w postaci nauczenia się lepszych, efektywniejszych rozwiązań.

Otwartość i szacunek to kolejne umiejętności będące warunkiem działań międzykulturowych. Postawa otwartości na nowe doświadczenia, idee i sposoby myślenia, a także poszanowanie

różnic międzykulturowych nie tylko są niezbędne do dialogu z innymi osobami pochodzącymi z innych kultur, ale także pozwalają lepiej zrozumieć samego siebie.

Bardzo ważne jest również, aby pamiętać, że każdy człowiek ma prawo do popełniania błędów, ale też, że człowiek jest istotą uczącą się, a to oznacza, że nie wszystko jeszcze wie. Dlatego warto mieć na uwadze tolerancję dla niepewności i niejednoznaczności. Polega to na zdolności do działania w sytuacjach niepewnych lub niejednoznacznych bez natychmiastowego wydawania osądów lub podejmowania pochopnych decyzji.

Nie można też zapominać o grupie kompetencji związanych ze zdolnością do krytycznego myślenia. Umiejętność analizy sytuacji z wielu perspektyw oraz rozpoznawania i kwestionowania stereotypów i uprzedzeń wydaje się niezbędna, jeśli chcemy poznać inne kultury. Stereotyp jest często pomocny w poznaniu, bowiem kieruje nasze myślenie w konkretną stronę, pozwala skojarzyć dane grupy społeczne lub kulturowe z konkretnymi cechami. Ale na tym kończy się pozytywna rola stereotypu. Za każdym stereotypem powinno iść dążenie do sprawdzenia, poszerzenia i pogłębienia informacji. Umiejętność odróżniania faktów od osądów jest w ogóle bardzo istotna w każdej pracy pedagogicznej.

Aby jednak poznawać inne kultury, pracować nad sobą, trzeba mieć przekonanie o wartości uczenia się przez całe życie i zaangażowanie w stały samorozwój. Trzeba rozumieć, że kompetencje międzykulturowe wymagają ciągłego kształcenia i otwartości na nowe doświadczenia.

4. Kompetencje międzykulturowe w tranzycji na rynek pracy

Do przemyślenia

Wiesz już, jakiego rodzaju kompetencji potrzeba do działania w środowisku wielokulturowym. Pora zatem zastanowić się, jak przełożyć to na uczenie się uczniów, którzy mają kiedyś podjąć pracę w takim środowisku. Pomyśl proszę, jakich działań ze strony nauczyciela to wymaga? Od jakich kompetencji należy zacząć? Wesprzyj się kręgami kulturowymi, o których była mowa w rozdziale o kulturze.

Osoby mające rozwinięte kompetencje międzykulturowe są lepiej przygotowane do życia i pracy w zglobalizowanym świecie, mogą efektywnie współpracować w różnorodnych zespołach, przyczyniają się do redukcji konfliktów etnicznych i kulturowych oraz promują wzajemne zrozumienie i szacunek między ludźmi. Dodatkowo praca w środowisku kulturowym sprzyja synergii działań, ponieważ każdy członek takiego wielokulturowego grona może uczyć się od innych i wypracowywać unikalne kombinacje sposobów rozwiązywania problemów czerpiąc z doświadczeń różnych osób. To właśnie postępowanie międzykulturowe uczy, w jaki sposób uczyć się od innych, w szczególności tych, którzy reprezentują zupełnie inny styl działania. Przypatrzmy się, w jaki sposób rozwijać kompetencje o charakterze międzykulturowym, które będą przydatne na rynku pracy.

1. **Świadomość kulturowa** pojmowana jako rozumienie własnych przekonań kulturowych oraz umiejętność rozpoznawania i doceniania różnic między kulturami.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

To ćwiczenie przeznaczone jest dla starszej młodzieży, ze szkoły ponadpodstawowej.

Po pierwsze narysuj na tablicy górę lodową. Poproś uczniów, aby określili te elementy kultury, które są łatwo widoczne: stroje, kuchnia, zwyczaje świąteczne, muzyka, język etc.

Następnie zapytaj uczniów, jakie elementy kultury mogą być niewidoczne, ale istotne. Staraj się skierować ich myślenie na takie tory, aby usłyszeć: normy społeczne, wartości, przekonania, oczekiwania, podejście do hierarchii, pojęcie czasu etc.

Poproś, aby każdy uczeń (można podzielić klasę na mniejsze grupy, po 5 osób) napisał:

- Jakie są trzy najważniejsze wartości w twojej kulturze?

- Jakie są typowe zwyczaje lub tradycje w twojej rodzinie/twoim kraju?
- Czy możesz opowiedzieć o jakimś święcie lub celebracji, które są unikalne dla twojej kultury?

Jeśli uczniowie mieli już zajęcia związane z biznesem, możesz dodać kolejne pytanie:

- Jakie są typowe zachowania biznesowe w twojej kulturze?

Po tym, jak każdy z uczniów odpowie indywidualnie na pytania, poproś, aby grupy ustaliły jedną wersję wspólną. Na końcu spróbujcie ustalić jedną wersję dla całej klasy. Czy było łatwo wykonać to ćwiczenie? Co sprawiało największe trudności?

Ważne, aby w trakcie ćwiczenia, a w szczególności podsumowując refleksje uczniów wyrażone w odpowiedziach na końcowe pytania, nauczyciel podkreślał, że:

- kultura jest różnorodna – mimo że żyjemy w jednej kulturze, każdy z nas ma inne upodobania co do jej elementów;
- każdy ma prawo do tego, aby wybrane przez siebie elementy kulturowe były dla niego ważne, tym bardziej gdy funkcjonuje w innej lub nieco innej, choć podobnej, kulturze;
- ustalając wspólne wartości, dobrze jest uogólniać, np. w przypadku wartości: poszanowanie historii i zamiłowanie do tradycji, można ją rozszerzyć do: przywiązywania wagi do spuścizny przodków – ta wartość obejmuje dwie poprzednie.

Jak widać, świadomość kulturowa nie jest czymś, co można ustalić jako powszechnie obowiązujące. Tak naprawdę to wypadkowa znajomości kultury, w której się funkcjonuje, i wypracowanych na tej podstawie indywidualnych wartości.

Zajęcia dla grupy młodszej (szkoła podstawowa)

Podziel klasę na 5–6-osobowe grupy. Każdej grupie daj kartkę, na której będą: na jednej stronie symbol pozytywny (serce, aniołek, plusik), a na drugiej negatywne (diableł, minus, symbol uniesionej w geście „stop” ręki). Następnie poproś, aby każda grupa wymieniła po kilka cech kultury polskiej: zarówno pozytywnych (po stronie pozytywnej kartki), jak i negatywnych (po stronie negatywnej). Pozytywnymi cechami mogą być, np.: zaradność, dobra kuchnia, uprzejmość czy patriotyzm, a negatywnymi: zamiłowanie do używek, kłótniwość, brak tolerancji czy nawet homofobia.

Po ukończonym zadaniu każda grupa dzieli się wypisanymi przez siebie cechami, które są zapisywane na tablicy. Te, które się powtarzają, mogą dostać np. kolejny głos. Następnie wszyscy uczniowie wybierają te, które uważają za główne cechy, jakimi można opisać Polaków. Zastanówcie się wspólnie, które z tych cech są tylko polskie, a które niekoniecznie.

2. **Autorefleksja**, czyli umiejętność analizowania własnych reakcji i postaw w kontekście międzykulturowym oraz dokonywania odpowiednich korekt. Jest to bardzo trudna umiejętność, której nabywanie nie jest możliwe w pracy grupowej, aczkolwiek taka właśnie praca jest zdecydowanym czynnikiem pobudzającym autorefleksję. Samo bycie w grupie jest ważnym czynnikiem deformującym lub też zawieszającym procesy autorefleksyjne, gdyż ulega się wówczas presji społecznej (np. słynna psychologia tłumu). Szczególnie u młodzieży widoczny jest trend do zachowywania się nie takiego, które jest wynikiem autorefleksji, lecz takiego, jakiego wymaga środowisko, głównie rówieśnicze. Można jednak wykorzystać do tego celu metodę indywidualnego projektu i zaproponować uczniom prowadzenie dziennika kulturowego.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

Wyjaśnij uczniom, że przez określony czas (np. tydzień, miesiąc) będą prowadzić dziennik, w którym zapiszą swoje codzienne doświadczenia związane z kulturą. Upewnij się wcześniej, czy dokładnie wiedzą, czym są kultura, stereotyp, uprzedzenie.

Każdego dnia uczniowie mają za zadanie zanotować:

- Sytuacje, w których zauważyli coś nowego o innej kulturze.
- Kontakty z osobami z innych kultur i ich uczucia wobec tych kontaktów (nawet jeśli są niebezpośrednie, np. oglądane na filmie).
- Wszelkie sytuacje, w których dostrzegli własne uprzedzenia, stereotypy lub wyzwania związane z różnicami kulturowymi.

Następnie powinni odpowiedzieć na pytania dotyczące samorefleksji:

- Co mnie dzisiaj zaskoczyło w interakcji z osobami z innych kultur?
- Zdałem(-am) sobie sprawę, że ulegam stereotypom i formułuję określone założenia. Jakie one są?
- W jakich sytuacjach czułem(-am) się najbardziej komfortowo/niekomfortowo i dlaczego?
- Jak moja kultura wpływa na sposób, w jaki postrzegam innych?

Po zakończeniu okresu prowadzenia dziennika uczniowie dzielą się swoimi doświadczeniami w klasie, dyskutując o tym, czego się nauczyli na temat siebie i innych. Ustalają, jakie kroki mogą podjąć, aby poprawić swoje interakcje międzykulturowe i zwiększyć swoją świadomość kulturową.

3. **Komunikacja międzykulturowa**, czyli efektywne porozumiewanie się z ludźmi z różnych kultur, włączając w to umiejętność słuchania, interpretowania niewerbalnych sygnałów i unikania stereotypów. Oczywiście podstawą, zwłaszcza w kontekście pracy

w środowisku wielokulturowym, będzie znajomość języków obcych. Celowość uczenia się języków, mimo że pozornie jest oczywista, powinna być w szkole wciąż podkreślana przy pomocy racjonalnych i konkretnych argumentów. Niemniej jednak współczesna technologia umożliwia sprawne tłumaczenie tekstów pisanych bądź nawet mowy w czasie rzeczywistym. Należy jednak zwrócić uwagę, że komunikacja werbalna, a więc taka, która może być przetłumaczona przez technologię, to jedynie skromny ułamek całego procesu komunikacyjnego. Nie uwzględnia ona np. kontekstu kulturowego. Dlatego warto uczniom wskazać, na czym polega problem kontekstowości.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

„Wieża Babel”

Celem ćwiczenia jest rozwijanie umiejętności komunikacji międzykulturowej poprzez praktykę w zakresie efektywnego przekazywania i interpretowania informacji w warunkach wielojęzycznych i wielokulturowych. Jest ono przeznaczone dla klas, w których są uczniowie z innych kultur, znający język kultury pochodzenia.

Uczniowie zostają podzieleni na zespoły, ale w taki sposób, żeby w każdym z nich znalazł się przynajmniej jeden uczeń „innojęzyczny”. Każdy zespół otrzymuje krótki tekst lub prostą historię w języku, który nie jest znany wszystkim członkom zespołu. Tekst powinien zawierać elementy kulturowe specyficzne dla regionu, z którego pochodzi język.

Zespół ma za zadanie przetłumaczyć tekst na język angielski lub inny język, którym wszyscy członkowie zespołu mogą się posługiwać. Osoby, które znają język, stają się „tłumaczami”, ale nie mogą tłumaczyć tekstu dosłownie. Muszą przekazać treść i kulturowe niuanse w taki sposób, aby wszyscy członkowie zespołu zrozumieli przesłanie.

W czasie tłumaczenia „tłumacze” muszą skutecznie wyjaśnić swoim kolegom z zespołu kulturowe konteksty, niuanse i zwroty, które mogą być trudne do zrozumienia poza kontekstem kulturowym.

Po wyznaczonym czasie każdy zespół prezentuje swoje tłumaczenie oraz wyjaśnia, jakie napotkał trudności i jakie zastosował strategie komunikacyjne, aby pokonać bariery językowe i kulturowe.

Uczniowie uczą się, jak ważne jest zrozumienie kulturowego kontekstu podczas komunikacji w języku obcym oraz jak wykorzystywać umiejętności językowe i empatię, aby skutecznie komunikować się i współpracować w zróżnicowanym środowisku.

Jeśli w twojej klasie nie ma uczniów z innych kultur, możesz to ćwiczenie przeprowadzić w następujący sposób:

Podziel klasę na parzystą liczbę zespołów, a następnie połącz te zespoły w pary. W owych parach jedna grupa to Bokokoni, a druga Pendrajczycy. Każda grupa otrzymuje informacje o swojej kulturze: Bokokoni nie wymawiają wyrazów z literą „z”, to jest dla nich tabu. Są też znani z tego, że wszystko widzą w czarnych barwach – są urodzonymi pesymistami. Za to ogromnie czczą starszych i wszystko, co ich dotyczy, musi być specjalnie podkreślane. Pendrajczycy są niesamowitymi optymistami i są bardzo otwarci. Starają się nigdy nie mówić o nieobecnych (z jakiegokolwiek powodu), bo to jest bardzo źle widziane. Nie używają samogłoski „u”, bo wierzą, że „u” wywołuje złe moce, które sprawiają, że każde przedsięwzięcie tego dnia będzie nieudane. Są za to bardzo skąpi.

Bokokoni chcą kupić owoce banaba, które rosną na ziemi Pendrajczyków. Bokokoni używają ich w kuchni, ale też składają w ofierze swoim przodkom na grobach. Zadaniem obu grup jest przygotować i przeprowadzić negocjacje tak, aby jak najkorzystniej kupić/sprzedać owoce banaba.

4. **Empatia**, czyli umiejętność wczucia się w problemy innych ludzi. Jak już wspomniano, jest to zagadnienie problematyczne, jednakże bez tej zdolności nie można zrozumieć sposobu postępowania innego niż swoje własne, innych powodów działania, innej motywacji. Dlatego istnieje szereg ćwiczeń i treningów na wzmocnienie empatii. Generalnie najlepszą metodą na wzmacnianie empatii jest drama i wszystkie z nią związane techniki. Odgrywanie ról pozwala znaleźć się w sytuacji, która nie tylko wymaga wyjścia z własnej strefy komfortu, ale także pozwala na spojrzenie na świat z zupełnie innej perspektywy.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

Przygotuj kilka scenariuszy. Rozdaj je w swojej klasie, rozdzielając pomiędzy uczniami poszczególne role. W scenariuszach powinno być miejsce nie tylko na role związane z innymi kulturami, ale również takie które reprezentują osoby wrogo nastawione do cudzoziemców lub też będące np. zbyt formalistami. Scenariusze powinny dotyczyć rozmaitych sytuacji, np.:

- migranta znajdującego się w obcym kraju i mającego do czynienia z nowymi sąsiadami;
- ucznia, który znajduje się w nowej szkole, w nowym kraju i nie zna nikogo wokół siebie;
- pracownika, który ma zupełnie inne przyzwyczajenia odnoszące się do pracy;
- Polaka, który wyjeżdża za granicę i musi dostosować się do nowego otoczenia;
- ucznia, który z Polski wyjeżdża na wymianę do rodziny w innym kraju.

Następnie przedyskutuj z uczniami kolejne kwestie:

Co czuli poszczególni aktorzy? Czy łatwo, czy trudno było odgrywać rolę? Co w danej roli był najtrudniejsze? Jak widownia odbierała poszczególne role? Co zrobiliby na miejscu wybranych postaci?

Końcowa dyskusja powinna skupić się na tym, co uczestnicy mogą zrobić, aby być bardziej empatycznymi w różnorodnych sytuacjach międzykulturowych.

Pamiętaj, że w trakcie ćwiczenia musisz być czujna(-y). Nie zmuszaj ucznia, który odmówi odegrania roli, w przypadku emocjonalnych reakcji reaguj od razu, tłumacząc, na czym polega problem. Tak, to nie jest łatwe ćwiczenie, ale jeśli wiesz, że twoja klasa je „udźwignie”, może ono przynieść wiele korzyści.

5. **Elastyczność i adaptacja**, czyli gotowość do dostosowania się do nowych sytuacji kulturowych oraz elastyczność w myśleniu i działaniu. Tę umiejętność najłatwiej jest wypracowywać z dziećmi w szkole podstawowej, w tym wieku bowiem dziecko nie jest jeszcze głęboko wrośnięte w konwencje kulturowe.

Ćwiczenie do przeprowadzenia w klasie

„Kalejdoskop kulturowy”

Celem ćwiczenia jest pomoc dzieciom w zrozumieniu i docenieniu różnorodności kulturowej oraz rozwijanie adaptacyjności i elastyczności w zachowaniach poprzez zabawę i twórcze działania.

Zbierz różnorodne przedmioty reprezentujące różne kultury (np. instrumenty muzyczne, odzież, zdjęcia, książki, przepisy kulinarne itp.). Zaproś dzieci do stworzenia „kalejdoskopu kulturowego”, w którym każde z nich wybiera przedmiot i opowiada o nim reszcie grupy. Mogą opowiedzieć, co wiedzą o przedmiocie, jego funkcji lub wymyślić historię z nim związaną.

Następnie dzieci mogą wcielić się w postacie związane z przedmiotami, które wybrały, naśladowując sposób mówienia, ubierania się lub zachowania typowe dla danej kultury w bezpiecznym i kontrolowanym środowisku.

Po zakończeniu ćwiczenia przeprowadź dyskusję na temat tego, jakie uczucia towarzyszyły dzieciom podczas odgrywania roli i jakie były wyzwania związane z adaptacją do nowych zachowań.

Zadaj dzieciom pytania, które pomogą im zrozumieć różnorodność kulturową:

- Jak myślisz, dlaczego ludzie w różnych częściach świata robią rzeczy inaczej?
- Czy były jakieś zachowania lub przedmioty, które ci się szczególnie podobały? Dlaczego?
- Czy łatwo było ci się dostosować do odgrywania swojej roli? Co sprawiło, że było to trudne lub łatwe?

Zachęć dzieci do myślenia o tym, jak mogą używać tego, czego się nauczyły, aby lepiej rozumieć ludzi, którzy mogą być z różnych kultur, i przyjaźnić się z nimi.

6. **Rozwiązywanie konfliktów** polegające na umiejętności identyfikacji i rozwiązywania nieporozumień wynikających z różnic kulturowych w sposób konstruktywny. Ta umiejętność jest oczywiście bardziej szeroka i nie można jej zawęzić wyłącznie do sytuacji kulturowych. Dlatego każde zajęcia dotyczące umiejętności rozwiązywania konfliktów mają olbrzymią wartość dla dzieci i młodzieży. Istnieje wiele scenariuszy takich zajęć, łatwo można je odnaleźć w internecie.

Zaprezentowany zestaw kompetencji o charakterze międzykulturowym nie jest oczywiście wyczerpujący. Istnieją bowiem takie, do których trudno przygotować młodego człowieka na rynek pracy, mogą one być na przykład związane z konkretnymi doświadczeniami zawodowymi. Przykładem może być zarządzanie różnorodnością lub negocjacje międzykulturowe. Poza tym, jak wielokrotnie już podkreślono, kompetencje międzykulturowe nie stanowią zamkniętego katalogu kompetencji. Potrzebne umiejętności mogą bowiem wiązać się z rodzajem wykonywanej pracy, indywidualnymi predyspozycjami członków zespołu, w którym przyjdzie komuś pracować, ale też z rodzajem kultury, z jakim się zetknie. Różnorodność kultur – czy to narodowych, etnicznych, czy nawet lokalnych – jest tak ogromna, że niemożliwe jest zdobycie wiedzy o wszystkich kulturach świata, tym bardziej że każda kultura jest dynamiczna, podlega zmianom, w tym zmianom związanym z globalizacją: ulega transkulturowości. Zwróćmy uwagę, że niezależnie od tego, w którym miejscu świata się znajdziemy, możemy poczuć się bardziej swojsko, widząc z oddali symbol restauracji McDonald's albo sklepy znanych sieci odzieżowych w galerii handlowej. Dlatego tak ważne jest, aby każdy zrozumiał konieczność otwartości i posiadał umiejętność uczenia się przez całe życie, podsycania ciekawości do odkrywania nowego: kultur, ludzi, obyczajów, form pracy czy sposobów rozwiązywania problemów.

Bibliografia

Augustyniak, J. (red.). (2014). *Edukacja międzykulturowa w dobie globalizacji. Praca zbiorowa*. Texter.

Bernacka-Langier, A., Janik-Płocińska, B., Kosowicz, A., Pawlic-Rafałowska, E., Piegat-Kaczmarczyk, M., Walczak, G., Rejmer-Ronowicz, Z., Wasilewska-Łaszczuk, J., Zasuńska, M. (red.). (2010). „Inny” w polskiej szkole: Poradnik dla nauczycieli i pracujących z uczniami cudzoziemskimi. Biuro Edukacji m.st. Warszawy: Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń; Polskie Forum Migracyjne.

Branka M., Ceślikowska D. (2010), *Edukacja antydyskryminacyjna. Przewodnik dla trenerów*, Willa Decjus: https://www.nigdywiecej.org/docstation/com_docstation/62/antydyskryminacja.pdf

Brzezińska-Hubert, M., Olszówka, A. (2008). *Edukacja międzykulturowa: Pakiet edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu* (cz. 2). Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. Narodowa Agencja Programu „Młodzież w działaniu”.

Burszta, W. J. (1998). *Antropologia kultury: Tematy, teorie, interpretacje*. Zysk i S-ka.

Cieślikowska, D. (2011). *Edukacja dla integracji: O doświadczeniach, pomysłach, działaniach praktycznych w wielokulturowych klasach*. Stowarzyszenie Willa Decjusza.

Dobrowolska, B. (2015). *Postawy nauczycieli wobec edukacji międzykulturowej a kultura szkoły: Studium społeczno-pedagogiczne*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Grzybowski, P. P. (2009). *Edukacja europejska: Od wielokulturowości ku międzykulturowości: koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego* (wyd. 3 uzup.). Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Kwiatkowska, A. (2019). *Wielokulturowość w ujęciu interdyscyplinarnym* (wyd. 1). Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Ośrodek Rozwoju Edukacji (2014). *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich: Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*. ORE.

Pyżalski, J. (red.). (2015). *Wychowawcze i społeczno-kulturowe kompetencje współczesnych nauczycieli: Wybrane konteksty*. theQ studio.

Migracje to zjawisko towarzyszące człowiekowi od zawsze. Jednakże dziś, gdy świat stał się prawdziwie „globalną wioską” dzięki środkom komunikacji, nie tylko migrujemy więcej niż kiedykolwiek w historii, ale również mamy coraz większą świadomość różnorodności kultur, jakie istnieją na świecie. Dlatego tak istotne jest, aby tę świadomość budować na zasadach współpracy, dobra i korzyści, jakie wiążą się z wielokulturowym światem. Publikacja ma za zadanie pomóc nauczycielom w pracy z klasą, w której są uczniowie z różnym pochodzeniem etniczno-kulturowym, ale też przygotować klasę homogeniczną kulturowo na spotkanie z cudzoziemcami. Jest to szczególnie ważne w odniesieniu do rynku pracy, który współcześnie staje się coraz bardziej globalny, ale który dostrzega, jak wiele korzyści niesie różnorodność kulturowa, która synergicznie łączy różne style pracy, życia i sposoby rozwiązywania problemów.

Dr Adam Gogacz – z wykształcenia filozof, z pasji i doświadczenia pedagog i edukator. Od ponad dwudziestu lat kształcający pedagogów, nauczycieli, trenerów zarówno w szkolnictwie ponadpodstawowym, wyższym, jak i poza nim. Ekspert edukacyjny w wielu projektach międzynarodowych. Trener edukacyjny w zakresie kompetencji miękkich, kompetencji społecznych, edukacji włączającej, kulturowej i międzykulturowej, twórczego kreowania środowiska edukacyjnego. Metodyk e-learningu.

